

Katolickie księgi metrykalne a ewidencja stanu cywilnego na ziemiach polskich do połowy XX wieku

Catholic registers and civil status records in Polish lands until the mid-twentieth century

ANNA SZYSZKA*

 <https://orcid.org/0000-0002-0333-786X>

JAROSŁAW CZERKAWSKI**

 <https://orcid.org/0000-0002-3594-9385>

Streszczenie: Pojęcie ksiąg parafialnych obejmuje wszystkie księgi, które ma obowiązek prowadzić parafia Kościoła Katolickiego przy wykorzystaniu aparatu pomocniczego w postaci kancelarii parafialnej. Wśród ksiąg parafialnych na szczególną uwagę zasługują księgi metrykalne, w których Kościół Katolicki rejestruje chrzty swoich wiernych i odnotowuje wydarzenia z życia duchowego swoich wyznawców. Księgi te także służyły i służą do prowadzenia ewidencji mieszkańców parafii. Problemem badawczym niniejszego artykułu jest geneza i ewolucja praktyki prowadzenia ksiąg metrykalnych prowadzonych przez Kościół Katolicki i ich przejęcie przez urzędy stanu cywilnego w Polsce po II wojnie światowej, co skutkowało traktowaniem ich jako ksiąg stanu cywilnego. Autorzy przeanalizowali proces kształtowania się praktyki prowadzenia ksiąg metrykalnych Kościoła Katolickiego oraz norm prawnych regulujących problematykę aktów stanu cywilnego. W treści rysu historycznego zwrócono uwagę na rozwiązania polegające na przejmowaniu m.in. zadań z zakresu rejestracji stanu cywilnego przez administrację państwową, dotychczas realizowanych przez związki wyznaniowe. Ponadto przeanalizowano rozwiązania pastoralne obowiązujące w Kościele Katolickim oraz wykorzystano metodę analizy norm prawnych, przyjętych przez ustawodawcę w zakresie regulacji stanu cywilnego. Droga rozwiązania problemu przebiegała w sposób następujący: wyjaśniono podstawowe pojęcia istotne dla problemu badawczego, ukazano początki, historię i sposób prowadzenia ksiąg parafialnych oraz zaprezentowano przepisy dotyczące przeniesienia treści ksiąg metrykalnych do aktów stanu cywilnego. Ustawodawca wprowadził po II wojnie światowej rozwiązania umożliwiające ustalenie treści aktu stanu cywilnego na podstawie informacji pochodzących z ksiąg parafialnych. Organy odpowiedzialne za prowadzenie ksiąg aktów stanu cywilnego przejmowały księgi parafialne prowadzone w parafiach katolickich, które stawały się w ten sposób częścią zasobu urzędów stanu cywilnego.

Słowa kluczowe: metryka; stan cywilny; parafia; księgi parafialne

Abstract: The term “parish registers” includes all books that a Catholic parish is obliged to maintain, typically with the assistance of a parish office. Special attention should be paid to parish registers in which the Catholic Church registers baptisms and records other significant events in the spiritual lives of the faithful. These books also serve as records of parish residents. This paper’s research problem concerns the origins and evolution of the Catholic Church’s practice of keeping registry books and how this practice was taken over by registry offices in Poland after World War II, resulting in the books being treated as civil status records. The authors analyse the development of the practice of keeping Catholic registers and the legal norms that regulate civil status record keeping. The historical overview highlights the state administration’s takeover of tasks related to civil status registration previously performed by religious organisations. Furthermore, the authors examine pastoral and legal regulations in force within the Catholic Church, employing a legal and dogmatic approach to analyse legal norms adopted by state regarding civil status regulation. The approach taken to solve the research problem involved explaining the key concepts; outlining the origins, history, and methods of keeping parish registers; and presenting legal solutions for transferring vital records to civil status records. After World War II, the legislation was introduced that made it possible to determine the content of a civil status record based on information from parish registers. Consequently, the authorities responsible for maintaining civil status records took over the parish registers held in Catholic parishes and these registers became part of the civil registry office’s resources.

Key words: birth certificate; marital status; parish; parish registers

* Dr hab., Zakład Prawa Administracyjnego i Nauk o Administracji, Instytut Nauk Prawnych, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, ul. Żeromskiego 5, 25-369 Kielce, e-mail: anna.szyszka@ujk.edu.pl

** Ks. dr hab., Katedra Katechetyki Szczegółowej i Współczesnych Form Przekazu Wiary, Instytut Nauk Teologicznych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14; 20-950 Lublin, e-mail: jaroslaw.czerkawski@kul.pl

Wstęp

Korzystanie przez osobę fizyczną z praw i możliwość zaciągania zobowiązań uzależnione są wieloma czynnikami, a jednym z nich jest stan cywilny. Obowiązująca ustawa z dnia 28 listopada 2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego¹ reguluje m.in. instytucje: stanu cywilnego, aktów stanu cywilnego oraz rejestracji aktów stanu cywilnego. Na organ administracji publicznej zostaje nałożony obowiązek wykonywania czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego, co realizowane jest przez gminy w urzędach stanu cywilnego jako zadanie zlecone z zakresu administracji rządowej (art. 6 ust. 1 p.a.s.c.). Obecnie wpis do systemu teleinformatycznego, służącego do rejestracji stanu cywilnego, dokonywany przez kierownika urzędu stanu cywilnego bądź jego zastępcę, pozwala na szybkie i sprawne wykorzystywanie informacji wynikających z jego treści. Należy podkreślić, że czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego nie zawsze były dokonywane przez kierownika urzędu stanu cywilnego bądź jego zastępcę. Ewolucja uprawnień w obszarze rejestracji stanu cywilnego wskazuje, że początkowo czynności te realizowali duchowni prowadzący księgi metrykalne. Niniejsze rozważania prezentują badania w zakresie kształtowania się systemu rejestracji stanu cywilnego, który sięga obowiązku prowadzenia ksiąg metrykalnych przez duchownych poszczególnych wyznań aż do czasu wprowadzonego w 1945 r. przez organy państwa obowiązku przekazania ksiąg metrykalnych urzędowi stanu cywilnego. Szczególny nacisk Autorzy położyli na kształtowanie procesu prowadzenia ksiąg metrykalnych przez duchownych Kościoła Katolickiego.

Księgi parafialne w Kościele Katolickim mają długą i bogatą historię, sięgającą średniowiecza. Podstawowym zadaniem ksiąg metrykalnych jest odzwierciedlenie życia religijnego członków Kościoła Katolickiego². Były one także źródłem informacji o mieszkańcach obszaru, który obejmowała parafia, oraz służyły administracji królewskiej i państwowej. Proboszcz w pewnym momencie stał się urzędnikiem państwowym, pracującym nie tylko na rzecz Kościoła, lecz także dla dobra państwa. W XVII w. rozpoczął się okres postępującej sekularyzacji, wówczas państwo przejmowało wiele zadań prowadzonych dotychczas przez Kościół. Kancelarie parafialne przestawały być urzędami państwowymi. Rządzący powoływali świeckie wydziały do ewidencji ludności i ich stanu życia, które ostatecznie przybrały formę urzędów stanu cywilnego.

1. Pochodzenie pojęcia *księgi metrykalne*

Księgi metrykalne, zwane także *metrykami* (łac. *metrica*), w Kościele Katolickim są urzędowymi zapisami i wykazami związanymi z życiem religijnym w obrębie danej jednostki administracyjnej Kościoła Katolickiego zwanej parafią. Historia owych zapisów sięga początków chrześcijaństwa, kiedy to zaczęto rejestrować ważne wydarzenia z życia wiernych. Przybrały one postać katalogów, w których zapisywano chrzty, śluby i zgoni wiernych Kościoła. Katalogi te zwano *dyptychami*. Praktykę stosowania przepisów

¹ Dz. U. z 2025 r. poz. 594, dalej: p.a.s.c., ustawa z 2014 r.

² Kracik 2009, 135.

prawnych wykorzystywanych w kancelariach państwowych przeniesiono do Kościoła i wprowadzono ją jako stały element funkcjonowania kancelarii parafialnej³. Samo słowo *metryka* pochodzi od łacińskiego *matrix* i w znaczeniu pierwotnym oznacza *macicę* lub *samicę* – *matkę u zwierząt*. Wyraz ten przybierał rozmaite formy i znaczenia. W znaczeniu pochodnym oznaczał: *płodny, przyczynę, pochodzenie, matkę, twórczynię*. W przenośnym znaczeniu były to: *źródło, pochodzenie, korzeń, grunt, fundament, rdzeń, jądro, wzór*⁴.

Metryka w sensie ścisłym jest szczególnego rodzaju wpisem i spisem osób, wydarzeń z życia tychże osób lub ich rodzin, utworzona po to, by dokumentować ważne wydarzenia związane z ich życiem duchowym lub codziennym. W literaturze przedmiotu można znaleźć także inne wyrażenia na określenie ksiąg metrykalnych, takie jak *rejestr, regestr, katalog czy spis*. Księgi metrykalne są zatem urzędowymi zapisami i wykazami Kościoła Katolickiego, w których umieszcza się adnotacje odnoszące się do wiernych tegoż Kościoła⁵. Termin *metrica/matricula* był rozumiany jako *index, album, catalogus* i znalazł zastosowanie w praktyce sędowo-kancelaryjnej. *Metrica* stanowiła oficjalny spis urzędowych działań ewidencji ludności. Dotyczyło to działań kancelaryjnych zarówno kościelnych, jak i świeckich kancelarii. Prowadziły one księgi wpisów, inwentarzy, kopiariuszy, czy wreszcie wykazy studentów oraz członków stowarzyszeń⁶.

Współcześnie słowo *metryka* używane jest jako:

- księga do zapisywania urodzin, chrztów, ślubów, pogrzebów – księgi metrykalne;
- pojedynczy akt urodzenia, chrztu, ślubu;
- świadectwo, czyli odpis aktu;
- zbiór dawnych dokumentów urzędowych, aktów i listów;
- odrębna jednostka w archiwum lub w kancelarii;
- ogólna księga czynności i uchwał kapitułnych – *acta actorum*⁷.

Pojęcie *metryka* w ścisłym znaczeniu odnosi się do specyficznego rodzaju notacji, spisu, zapisu, świadectwa. Oznacza także księgę, w której dokumentuje się wydarzenia z życia członka Kościoła, jak jego narodziny, przyjęcie chrztu czy bierzmowania, zaistniałą śmierć czy inne rodzaje działań związanych z życiem religijnym a notowanych przez kancelarię parafialną⁸.

2. Proces kształtowania się ksiąg parafialnych

Rejestracja metrykalna wiernych w Kościele łacińskim wywodzi się z praktyki prowadzenia różnych typów spisów w czasach wczesnochrześcijańskich. Należy jednakże zaznaczyć, że systematyczna rejestracja w Kościele Zachodnim została dość wcześnie zarzucona. Powróciła dopiero w XIV w. w lokalnych kościołach i wspólnotach, które zaczęły

³ Dworzaczek 1959, 58.

⁴ Jougan 1958.

⁵ Kurpas 1961, 6.

⁶ Kotecki 2009, 4.

⁷ Kurpas 1961, 7.

⁸ Kotecki 2009, 4.

gromadzić dane o swoich wiernych. Najstarsze księgi metrykalne znajdują się we włoskiej parafii w Arezzo i pochodzą z 1314 r. We francuskiej parafii Givra zachowały się spisy pogrzebów z roku 1334 oraz ślubów z 1336. Z początków lat czterdziestych XV stulecia zachowały się metrykalia z terenów Hiszpanii, Francji oraz Włoch. Z tego okresu pochodzą także najwcześniejsze zarządzenia synodalne oraz postanowienia biskupów odnoszące się do omawianego tematu. Najczęściej literatura przedmiotu wymienia tu synody w Tournai z 1481 r. czy w Alcalá z 1497 r., które nałożyły obowiązek prowadzenia ksiąg ochrzczonych, zaślubionych i penitentów, którzy w czasie Wielkanocy przystąpili do sakramentu pojednania⁹.

Prowadzenie ksiąg metrykalnych w Kościele Katolickim związane jest z odbywającym się w latach 1545–1563 Soborem Trydenckim. W trakcie obrad podjęto decyzję o prowadzeniu ksiąg przez parafię, w których zapisywano by dane wiernych związane z ich przynależnością do Kościoła oraz z ich duchowym rozwojem. Zostało to jednak uregulowane dopiero w ostatniej fazie obrad Soboru Trydenckiego za pontyfikatu Piusa IV. Dokumenty Soboru Trydenckiego uwzględniały następujące rodzaje ksiąg, które zobowiązana była prowadzić parafia:

- rejestr ochrzczonych, który nazwano *liber baptisatorum*,
- księga małżeństw, czyli *liber matrimoniorum*,
- księga bierzmowanych – *liber confirmatorum*.

Do ksiąg chrztów, która w swoim formularzu miała rubryki, należało wpisać imię i nazwisko ochrzczonego, datę chrztu, imiona jego rodziców, nazwiska i imiona chrzestnych, a także nazwisko udzielającego chrztu – szafarza. W księgi małżeństw należało wpisać imiona i nazwiska małżonków, dzień i miejsce zawarcia małżeństwa oraz świadków zawartego małżeństwa¹⁰. W 1614 r. papież Paweł V wydał księgę o nazwie *Rytuał Rzymski*¹¹, którym uregulował i doprecyzował sposób prowadzenia ksiąg parafialnych. Postanowienia Soboru Trydenckiego miały być wdrażane w praktykę życia parafialnego. Miało to umożliwić realizację reform przyjętych przez Sobór Trydencki, pomóc w odnowie życia religijnego Kościoła, a także usprawnić administrowanie parafią.

Po zakończeniu Soboru Trydenckiego, w drugiej połowie XVI w., zgodnie z ustaleniami synodów diecezjalnych wprowadzono w Rzeczypospolitej Obojga Narodów obowiązek prowadzenia ksiąg metrykalnych. Pierwszą diecezją, która zarządziła obowiązek prowadzenia ksiąg metrykalnych, była diecezja warmińska. Biskup Stanisław Hozjusz w 1565 r. zwołał synod diecezjalny, który zalecił, aby proboszczowie w swoich kościołach posiadali księgi, w których odnotowywaliby udzielane chrzty w parafii. Natomiast koadiutor diecezji warmińskiej biskup Marcin Kromer wydając w 1573 r. *Agendę*, zalecał, aby proboszczowie prowadzili księgi metrykalne według podanego w dokumencie

⁹ Tamże, 6.

¹⁰ Kurpas 1961, 22–23.

¹¹ *Rituale Romanum Pauli V. Pontificis maximi iussu editum atque a felicitis recordationis Benedicto XIV auctum et castigatum, in quo, quae parochis ad administrationem sacramentorum, benedictiones, et conjurationes necessaria censentur, accurate sunt posita*, P.J. Hanicq, typographus. 1851 [wersja cyfrowa z 2010 r., Bayerische Staatsbibliothek].

wzoru i upominał proboszczów, że braku prowadzenia ksiąg nie będzie można niczym usprawiedliwić¹².

Prowadzenie ksiąg metrykalnych po Soborze Trydenckim w Rzeczypospolitej w początkowym okresie odbywało się zwyczajowo. Synody diecezjalne zalecały prowadzenie ksiąg metrykalnych w każdej parafii leżącej na terytorium danej diecezji. Obowiązkowymi elementami w księgach były: imię i nazwisko, rodzaj czynności zapisywanej (chrzest, bierzmowanie, małżeństwo, zgon) oraz miejsce, czas, szafarz aktu sakramentalnego i świadkowie owego aktu¹³. Jednakże pomimo uchwał synodów i wręcz nakazu soborowego, nie wszyscy proboszczowie stosowali się do wymogów prawa. Rejestracja odbywała się dowolnie i niesystematycznie. W Polsce przedrozbiorowej, ze względu na tzw. praktyki liturgiczne, w księgach zapisywano także ważne wydarzenia dotyczące wiernych zamieszkujących terytorium parafii¹⁴.

Papież Benedykt XIV nakazał biskupom, aby czuwali nad formułami sporządzania aktów metrykalnych oraz by sprawdzali dokładność wykonywania przepisów metrykalnych. Był to kolejny krok w kierunku uporządkowania zapisów w księgach metrykalnych, który prowadził do powstania rejestru ksiąg stanu cywilnego. Prowadzenie ksiąg parafialnych wciąż nie było wykonywane z należytą starannością. Niedokładność i wybiórczość nadal cechowały rejestrację kościelną. Pomijano zmarłe dzieci, które nie zostały ochrzczone, czy też nie rejestrowano zmarłych, którzy ponieśli śmierć w wyniku epidemii¹⁵. Biskupi diecezjalni próbowali zaradzić temu problemowi poprzez kontrolowanie duchowieństwa. W treści dokumentów synodalnych niektórych diecezji można znaleźć zapisy o nakładaniu kar pieniężnych na proboszczów niedopełniających swoich obowiązków¹⁶.

Pod koniec XVIII w. stopniowo zaczęto wprowadzać rejestrację stanu cywilnego. Początkowo rejestracją zajmowali się proboszczowie, którzy stawali się urzędnikami państwowymi. I tak w 1764 r. został wydany przez administrację królewską I Rzeczypospolitej dokument, który zrównał księgi prowadzone przez proboszczów wyznania rzymskokatolickiego i greckounickiego z dokumentami publicznymi. Kolejny akt z dnia 22 czerwca 1789 r. wprowadził obowiązek prowadzenia ksiąg chrztów, ślubów i pogrzebów. Obowiązek ten nałożono na duchownych wszystkich wyznań chrześcijańskich, gdyż księgi te były traktowane jako dokumenty państwowe¹⁷.

W okresie zaborów nie obowiązywał jednolity system prowadzenia ksiąg metrykalnych. Każdy zabór posiadał odrębny system, a duchowni pełnili funkcję urzędników stanu cywilnego. Księgi miały być prowadzone w następujący sposób: jeden egzemplarz zwany unikatem lub oryginałem pozostawał w parafii, drugi zwany duplikatem na początku nowego roku przekazywano do sądowego archiwum hipotecznego¹⁸. W okresie istnienia Księstwa Warszawskiego, powstałego w wyniku działań cesarza Napoleona Bonaparte, obowiązywało świeckie prawo odnośnie do omawianego tematu, które działało już we

¹² Hochleitner 2002, 281–282.

¹³ Moskal 2025, 65–66.

¹⁴ Dacewicz, Chomko, Szymula 2020, 15.

¹⁵ Hrynicki 2016, 360.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże, 361.

¹⁸ Dacewicz, Chomko, Szymula 2020, 15.

Francji. Był to pierwszy świecki system na ziemiach polskich, który odebrał Kościołowi rzymskokatolickiemu i innym wyznaniom administrację odpowiedzialną za rejestrację stanu cywilnego. Na całym terytorium Księstwa Warszawskiego wprowadzono świeckie prawo cywilne wzorowane na francuskim, a w życiu publicznym obowiązywał Kodeks Napoleona¹⁹.

W Królestwie Polskim utworzonym po kongresie wiedeńskim kościelne księgi metrykalne stały się jednocześnie aktami stanu cywilnego i uzyskały status dokumentów o charakterze publiczno-prawnym. Tym samym podtrzymano obowiązujące prawo z czasów Księstwa Warszawskiego. W praktyce zamiast urzędów cywilnych wielu proboszczów prowadziło księgi metrykalne. Na ziemiach bezpośrednio wcielonych do Imperium Rosyjskiego obowiązywała wyłącznie rejestracja wyznaniowa. W Imperium Rosyjskim istniały różne regulacje prawne omawianego zagadnienia. Zmiana sytuacji nastąpiła w 1830 r., kiedy przygotowano *Pełny Zwód Prawa Imperium Rosyjskiego*, który obejmował 46 tomów. Na jego podstawie opracowano 15-tomowy *Zwód Praw Imperium Rosyjskiego*, regulujący prowadzenie ksiąg metrykalnych poszczególnych wyznań obecnych na terenie carskiej Rosji. Na ziemiach dawnej Polski włączonych do imperium obowiązywał od września 1840 r. Na podstawie tych przepisów prowadzenie aktów stanu cywilnego miało charakter wyznaniowy²⁰.

Na ziemiach należących do zaboru pruskiego rejestrację wyznaniową w celach świeckich wykorzystywano od 1794 r. Proboszcz miał obowiązek sporządzania księgi w dwóch egzemplarzach, z których jeden przekazywał do właściwych sądów, a drugi zatrzymywał w kancelarii. W 1874 r. została wprowadzona pruska ustawa o rejestracji stanu cywilnego i formie zawierania małżeństw. Ustawa z dnia 6 lutego 1875 r., która weszła w życie 1 stycznia 1876 r., wprowadziła urzędników świeckich oraz okręgi stanu cywilnego w miejsce duchownych. Akta mogły być sprostowane na mocy postanowienia sądu na obszarze działania okręgu. Ewentualne zmiany w akcie urzędnik wpisywał na marginesie aktu. Księgi metrykalne w parafiach nadal prowadzili proboszczowie na podstawie prawnych regulacji wynikających z prawa kanonicznego²¹.

Od 1782 r. w zaborze austriackim zgodnie z przepisami państwowymi księgi metrykalne prowadziły parafie, odrębne dla każdej miejscowości przynależnej do parafii. Zgodnie z zarządzeniami w księgach metrykalnych parafii katolickich dokonywano rejestracji także innych wyznań. W księgach metrykalnych odnotowywano narodzenie, małżeństwo i pogrzeb. Zapisy, jak wspomniano, obejmowały osoby wszystkich wyznań, w tym także Żydów, których dane zapisywano w księgach metrykalnych prowadzonych przez parafię.

Na terenie zaboru austriackiego *Algemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (ABGB) z 1811 r. wprowadził świecko-wyznaniowy system rejestracji stanu cywilnego, uzależniony od wyznawanej religii. W przypadku chrześcijan czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego powierzono proboszczom, natomiast w przypadku wyznań niechrześcijańskich czynności te wykonywali urzędnicy urzędów metrykalnych. Czynności polegające na rejestracji stanu cywilnego podlegały nadzorowi organów administracyjnych. Rejestracja

¹⁹ Hrynicki 2016, 361.

²⁰ Truszkowski 2020, 101–102.

²¹ Tamże, 221–225.

świecka dotyczyła jedynie wąskiej grupy osób bezwyznaniowych²². W 1826 r. postanowiono rozdzielić prowadzenie ksiąg przez duchownych: osobne księgi przeznaczone były dla katolików, prowadzili je proboszczowie, a rabini osobne księgi prowadzili dla Żydów. Powstała także osobna rejestracja wyznań ewangelickich. Jeśli małżeństwo było mieszane, rejestrację dokonywano w obu wyznaniach²³.

Kościół prowadzenie ksiąg parafialnych, w szczególności księgi chrztów, uregulował poprzez kanony Kodeksów Prawa Kanonicznego. I tak Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r.²⁴ zobowiązywał parafie do prowadzenia ksiąg. Kompetentne ich uzupełnianie i prowadzenie spoczywało na proboszczu. Kanony 470–478 określały zakres obowiązków związanych z omawianym tematem. Księgi miały być prowadzone w dwóch egzemplarzach: oryginał pozostawał w parafii, a duplikat corocznie trafiał do archiwów diecezjalnych. Przepis o prowadzeniu podwójnych ksiąg zabezpieczał przed utratą danych zapisanych w metrykach. Kanony tego kodeksu zobowiązywały proboszcza do prowadzenia następujących ksiąg parafialnych: ochrzczonych, bierzmowanych, małżeństwa i zmarłych. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.²⁵ również nakłada na proboszczów obowiązek prowadzenia ksiąg parafialnych²⁶. Proboszcz w księdze chrztów ma obowiązek zapisać nazwisko ochrzczonego, dokonać wzmianki o jego rodzicach, chrzestnych oraz o miejscu udzielonego chrztu (kan. 877 § 1)²⁷. Zobowiązany jest także do zapisania daty i miejsca urodzenia. W kan. 535 § 1 obowiązujący Kodeks postanawia: „w każdej parafii należy prowadzić księgi parafialne. [...] Proboszcz ma czuwać nad tym, by księgi były właściwie spisywane i przechowywane”. Księgi parafialne stanowią integralną część działalności duszpasterskiej Kościoła oraz dokumentację dowodową na określenie faktów i zdarzeń mających miejsce w życiu wierzącego²⁸. Ponadto mają charakter publicznych dokumentów urzędowych oraz posiadają moc dowodową²⁹. W niektórych komentarzach dokonywane jest rozróżnienie na księgi parafialne oraz na księgi kościele prowadzone w parafii. Te ostatnie nie są księgami parafialnymi.

Po II wojnie światowej wprowadzono jednolity system powszechnej i świeckiej rejestracji cywilnej, którą zorganizowało państwo. Zaistniałe rozwiązanie przyczyniło się do powołania urzędów stanu cywilnego jako nowych instytucji administracji państwowej. Urzędy kościelne różnych wyznań, zwane także kancelariami parafialnymi, nadal prowadzą księgi metrykalne, ale nie mają obowiązku przekazywania ich do archiwów państwowych. W przypadku Kościoła Katolickiego dokumentacja przekazywana jest do diecezjalnych archiwów kościelnych³⁰.

²² Hrynicky 2016, 364–365.

²³ Dacewicz, Chomko, Szymula 2020, 15.

²⁴ Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus (27.05.1917), AAS 9 (1917), cz. II, s. 1–593.

²⁵ Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), cz. II, s. 1–317; tekst polski: Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań: Pallottinum 1984.

²⁶ Marzoa, Miras, Rodríguez-Ocaña (red.) 2002, 1285.

²⁷ Majer 2023, 443.

²⁸ Krukowski 2005, 442.

²⁹ Adamczyk 2016, 170.

³⁰ W dniach 5–7 września 1947 r. na posiedzeniu Konferencji Episkopatu Polski zostały uchwalone przepisy dotyczące prowadzenia ksiąg metrykalnych. Przepisy odnosiły się do obowiązku spisywania ksiąg metrykalnych

3. Pojęcie stanu cywilnego

Z punktu widzenia prowadzonych rozważań istotnym pozostaje ustalenie znaczenia pojęcia stanu cywilnego. Dokonanie wykładni pojęcia stanu cywilnego jest kluczowe dla zaprezentowania znaczenia ksiąg parafialnych prowadzonych w parafiach katolickich przy podejmowaniu czynności z zakresu wykorzystywania informacji na temat stanu cywilnego zamieszczonych w nich w celu wydania zaświadczenia bądź odpisu aktu stanu cywilnego.

Z uwagi na fakt, że pojęcie stanu cywilnego nie posiadało legalnej definicji przed wejściem w życie ustawy z 2014 r., w doktrynie wypracowano definicje stanu cywilnego, które kładły nacisk na poszczególne kategorie stanu prawnego człowieka³¹. M. Wojewoda zauważył, że przed wejściem w życie ustawy z 2014 r. doktryna, jak też judykatura nie wypracowały jednolitego stanowiska odnoszącego się do zdefiniowania pojęcia stanu cywilnego³². Poza sporem pozostawało, że „stan cywilny jest elementem stanu prawnego człowieka, czyli jego sytuacji w społeczeństwie wynikającej z regulacji prawa pozytywnego, ale liczne kwestie szczegółowe były już postrzegane odmiennie”³³. Sąd Najwyższy określił „stan cywilny jako sytuację prawną człowieka ze względu na jego przynależność do rodziny, rozumiejąc przez to pojęcie zarówno więzy wynikające z pokrewieństwa, jak i więzy łączące małżonków”³⁴.

Stan cywilny rozważano w znaczeniu *sensu largo* i *sensu stricto*. Stan cywilny *sensu largo* rozumiany był jako określenie tożsamości osoby fizycznej wraz z jej stanem osobistym, obejmującym zespół cech pozostających w z związku z człowiekiem i jemu właściwych. Natomiast pod pojęciem stanu cywilnego *sensu stricto* (*status familiae*) należy rozumieć stanowisko osoby fizycznej w rodzinie, czyli więzy małżeństwa i pokrewieństwa łączące osobę w bezpośredni sposób³⁵. Pojęcie stanu cywilnego w znaczeniu węższym zmierza do ujawnienia najbliższych relacji rodzinnych osoby fizycznej³⁶. J. Strzebinczyk zwrócił uwagę na wzajemne przenikanie w pewnym stopniu elementów stanu cywilnego. Takie elementy jak imię, wiek czy płeć są wyłącznie przypisane do jednostki, natomiast nazwisko jest już przypisane do stanu rodzinnego³⁷.

Legalną definicję pojęcia stanu cywilnego zawiera art. 2 ust. 1 p.a.s.c., przyjmujący, że stanem cywilnym jest sytuacja prawna osoby wyrażona przez cechy indywidualizujące osobę, kształtowana przez zdarzenia naturalne, czynności prawne lub orzeczenia sądów, lub decyzje organów, stwierdzona w akcie stanu cywilnego. M. Wojewoda uznał, że w definicji stanu cywilnego zawartej w art. 2 ust. 1 p.a.s.c. nie wskazano konkretnych cech indywidualizujących osobę fizyczną³⁸. Jak zauważył M. Domański, ustawowa definicja pojęcia stanu cywilnego ma znaczenie wyłącznie na gruncie ustawy, w treści której

w kancelariach parafialnych, którego mieli dokonywać proboszczowie, administratorzy parafii oraz wikariusze. Por. Bączkiewicz 1958, 597–615.

³¹ Osajda, Domański, Słyk (red.) 2023, 34.

³² Wojewoda 2014, 20.

³³ Tamże.

³⁴ Postanowienie SN z dnia 18 stycznia 2006 r., V CSK 108/05, LEX nr 490441.

³⁵ Bodio 2023, 113 oraz literatura tam podana.

³⁶ Łukasiewicz 2021, 36.

³⁷ Strzebinczyk 2012, 36.

³⁸ Wojewoda 2016, 17 i nast.

została zastosowana, gdyż ustawodawca zastosował zabieg powiązania stanu cywilnego z czynnością polegającą na rejestracji w aktach stanu cywilnego. Jednocześnie zwrócił uwagę, że definicja ta jest nie do zaakceptowania z punktu widzenia prywatnoprawnego, ponieważ zdarzenia z zakresu prawa rodzinnego dla swej skuteczności nie wymagają rejestracji³⁹. „Nawet w przypadkach, gdy w ustawie z 2014 r. uregulowano zagadnienia dotyczące zdarzeń z zakresu prawa rodzinnego [...] regulacje te mają charakter formalny, proceduralny, ewentualnie rejestracyjny, jednak nie wpływają na zaistnienie samego zdarzenia prawnego i jego materialnoprawną skuteczność”⁴⁰.

T. Smoczyński stwierdził, że stan cywilny jest dobrem osobistym człowieka i jest niepodzielny, przez co należy rozumieć, że osoba fizyczna może mieć tylko jeden stan cywilny we wszystkich stosunkach prawnych⁴¹. Stan cywilny ma istotne znaczenie z punktu widzenia ustalenia praw i obowiązków osoby fizycznej⁴².

A. Kurzawa zdefiniowała stan cywilny jako „sytuację prawną osoby fizycznej, wyrażoną przez cechy ją indywidualizujące, czyli takie, które są właściwe i przynależą tylko do danej osoby, jednocześnie umożliwiając ustalenie jej tożsamości, jak imię, nazwisko, data i miejsce urodzenia, imiona i nazwiska rodziców czy płeć. Część tych cech może być wspólna dla kilku osób, np. imię i nazwisko, ale łącznie z innymi cechami, jak data i miejsce urodzenia, imiona i nazwiska rodziców, umożliwia indywidualizację konkretnej osoby, ponieważ razem brane pod uwagę są właściwe tylko konkretnej osobie fizycznej. Te cechy indywidualizujące osobę fizyczną są kształtowane przez: zdarzenia naturalne, czynności prawne, orzeczenia sądów, decyzje administracyjne”⁴³. Dla określenia stanu cywilnego osoby fizycznej niezbędne jest wykorzystanie rozwiązań przyjętych w art. 49 ust. 2 p.a.s.c., zgodnie z treścią którego elementami stanu cywilnego wskazanymi w zaświadczeniu o stanie cywilnym są: nazwisko, imię (imiona), nazwisko rodowe, data i miejsce urodzenia osoby, której stanu cywilnego dotyczy, płeć, imiona oraz nazwiska rodowe rodziców, oznaczenie stanu cywilnego jako sytuacji osoby w odniesieniu do małżeństwa⁴⁴. M. Wojewoda zwrócił uwagę, że nie można przypisać niektórym elementom ujawnionym w treści aktu stanu cywilnego – takim jak imię i nazwisko osoby zgłaszającej urodzenie lub zgon – charakteru indywidualizującego osobę fizyczną⁴⁵.

Obowiązująca legalna definicja stanu cywilnego obejmuje stan rodzinny, tożsamość oraz stan osobisty, przy czym w tak zakreślonym pojęciu stanu cywilnego stan rodzinny wykazuje swoistą odrębność, ponieważ stanowi on dobro osobiste więcej niż jednej osoby. Przepisy określające dochodzenie stanu cywilnego (art. 425–458 k.p.c.⁴⁶) dotyczą wyłącznie stanu rodzinnego jako elementu stanu cywilnego⁴⁷.

³⁹ Osajda, Domański, Słyk (red.) 2023, 30.

⁴⁰ Tamże, 30.

⁴¹ Smoczyński 2014, 11.

⁴² Gołaczyński 2015, 4.

⁴³ Kotowicz, Kurzawa, Opaliński 2022, LEX/el.

⁴⁴ Wojewoda 2014, 17 i nast.; Łukasiewicz 2021, 37.

⁴⁵ Wojewoda 2014, 24.

⁴⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, Dz. U. z 2024 r. poz. 1568.

⁴⁷ Łukasiewicz 2021, 38.

Stan cywilny podlega rejestracji w postaci aktów stanu cywilnego. Pod pojęciem aktów stanu cywilnego należy rozumieć „wpis o urodzeniu, małżeństwie albo zgonie wraz z treścią późniejszych wpisów wpływających na treść lub ważność danego aktu. Na akt stanu cywilnego składa się zatem nie tylko sam wpis o urodzeniu, małżeństwie albo zgonie, ale także późniejsze wpisy, które wpływają na jego treść lub ważność”⁴⁸. Jak zauważył NSA, „fakty z dziedziny stanu cywilnego istnieją i mogą wywierać skutki prawne od chwili, gdy nastąpiło zdarzenie fizyczne lub gdy dokonano określonej czynności prawnej, a nie od chwili dokonania wpisu do ksiąg stanu cywilnego (sporządzenia aktu)”⁴⁹.

4. Podstawy prawne rejestracji stanu cywilnego

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości system rejestracji stanu cywilnego opierał się na dotychczas obowiązujących przepisach państw zaborczych oraz na węgierskiej ustawie XXXIII z 1894 r. o metrykach państwowych, obowiązującej na Spiszu i Orawie, która wprowadzała świecki system rejestracji stanu cywilnego⁵⁰. Ponadto na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego, które nie należały do Królestwa Polskiego, prowadzona była wyznaniowa rejestracja stanu cywilnego, mimo że przepisy dekretu Rady Komisarzy Ludowych RSFRR z dnia 18 grudnia 1917 r. o małżeństwie cywilnym, dzieciach i prowadzeniu ksiąg stanu cywilnego wprowadziły świecki system rejestracji stanu cywilnego⁵¹.

W okresie międzywojennym ustawodawcy nie powiodła się próba ujednolicenia prawa w dziedzinie prawa o aktach stanu cywilnego⁵². Choć zasady prowadzenia metryk lub aktów stanu cywilnego przez duchownych poszczególnych wyznań były w większości dość szczegółowo uregulowane w Kodeksie Cywilnym Królestwa Polskiego oraz obowiązujących przepisach rosyjskich i austriackich, przynajmniej w przypadku wyznań z większą liczbą członków, po odzyskaniu niepodległości również uchwalano przepisy wpływające na rejestrację stanu cywilnego konkretnych wyznań. Najczęściej były to regulacje stanowiące potwierdzenie lub uzupełnienie już funkcjonujących rozwiązań, ustanowione niejako „przy okazji” kompleksowego unormowania stosunków między państwem a danym Kościołem lub związkiem wyznaniowym. Naturalnie w zakresie aktów stanu cywilnego przepisy te nie miały zastosowania do obszarów, na których obowiązywało prawo niemieckie i węgierskie, przewidujące świecką rejestrację, niezależną od przynależności wyznaniowej⁵³.

W związku z powyższym prowadzenie akt stanu cywilnego podczas prac nad uregulowaniem jednolitego prowadzenia akt stanu cywilnego na terenie RP zostało uregulowane art. 12 rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii

⁴⁸ Kotowicz, Kurzawa, Opaliński 2022, LEX/el.

⁴⁹ Wyrok NSA z dnia 1 grudnia 2016 r., II OSK 430/15, CBOSA.

⁵⁰ Gondorek, Ustowska 1991, 9.

⁵¹ Hrynicky 2016, 364 i literatura tam podana.

⁵² Krasowski 1988, 331.

⁵³ Truszkowski 2022, 470.

duchownej⁵⁴, art. 31 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁵, art. 20 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁶, art. 30 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 listopada 1936 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej⁵⁷, art. 75 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 listopada 1938 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego⁵⁸.

Regulacja stosunków pomiędzy państwem polskim a Stolicą Apostolską nastąpiła w formie konkordatu podpisanego 10 lutego 1925 r.⁵⁹, który wszedł w życie 2 sierpnia 1925 r.⁶⁰ Przepisy konkordatu nie dotyczyły bezpośrednio prowadzenia ksiąg stanu cywilnego (metrykalnych) bądź powierzenia duchownym katolickim obowiązków urzędników stanu cywilnego, z wyjątkiem obowiązków w tym zakresie powierzonych kapelanom wojskowym⁶¹. Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów i Ministrów: Spraw Wewnętrznych, Spraw Wojskowych, Skarbu, Sprawiedliwości, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 25 marca 1933 r. w sprawie wykonania postanowień Konkordatu, zawartego pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską⁶² wydane na podstawie art. 2 ustawy z dnia 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu konkordatu uchylało szereg obowiązujących w byłej dzielnicy austriackiej dekretów, rozporządzeń i reskryptów, które w czasie rokowań Ministerstwa Sprawiedliwości z Komisją Papieską zostały uznane za sprzeczne z konkordatem. Wśród nich nie znalazły się przepisy bezpośrednio wpływające na rejestrację stanu cywilnego⁶³.

Świecki system rejestracji osób fizycznych w Polsce pojawił się w 1946 r. wraz z wejściem w życie dekretu z dnia 25 września 1945 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego⁶⁴. Przekazanie organom administracji czynności z zakresu rejestracji stanu cywilnego wynikało z pojawienia się w XIX w. tendencji przejmowania przez administrację zadań uprzednio wykonywanych przez duchownych⁶⁵. Prawo o aktach stanu cywilnego z 1945 r. zerwało z wyznaniowym oraz mieszanym systemem rejestracji stanu cywilnego⁶⁶.

Zgodnie z treścią art. XIX dekretu z dnia 25 września 1945 r. – Przepisy wprowadzające prawo o aktach stanu cywilnego⁶⁷ Minister Administracji Publicznej mógł zarządzić, że księgom, utrzymywanym w okresie czasu do dnia wejścia w życie prawa o aktach stanu cywilnego na obszarach wyznaniowego podziału zakresu właściwości urzędników

⁵⁴ Dz. U. poz. 363.

⁵⁵ Dz. U. poz. 240.

⁵⁶ Dz. U. poz. 241.

⁵⁷ Dz. U. poz. 613.

⁵⁸ Dz. U. poz. 597.

⁵⁹ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz. U. poz. 501.

⁶⁰ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1925 r. o zatwierdzeniu układu ze Stolicą Apostolską, określającego stosunek Państwa do Kościoła Rzymsko-Katolickiego, Dz. U. poz. 324.

⁶¹ Truszkowski 2022, 475.

⁶² Dz. U. poz. 197.

⁶³ Krasowski 1988, 87–88.

⁶⁴ Dz. U. poz. 272.

⁶⁵ Knosala 2004, 110.

⁶⁶ Hrynicki 2016, 366.

⁶⁷ Dz. U. poz. 273.

stanu cywilnego (prowadzących metryki) przez duchownych wyznań nieuznanych i przeznaczonych do rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów osób, faktycznie należących do danego związku religijnego, formalnie jednak należących do wyznań uznanych, przysnaje się moc dowodową z wyjątkiem treści dotyczącej przynależności wyznaniowej. W związku z czym rozporządzeniami Ministra Administracji Publicznej – odpowiednio z dnia 13 maja 1947 r. o przyznaniu mocy dowodowej księgom, przeznaczonym do rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów, prowadzonym przez Polski Narodowy Kościół Katolicki⁶⁸ oraz z dnia 13 maja 1947 r. o przyznaniu mocy dowodowej księgom, przeznaczonym do rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów, prowadzonym przez Polski Kościół Starokatolicki⁶⁹ – uregulowano możliwość wykorzystywania ksiąg metrykalnych prowadzonych przez duchownych Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego i Polskiego Kościoła Starokatolickiego przez organy państwowe, właściwe do dokonywania rejestracji stanu cywilnego.

Rozporządzeniem Ministra Administracji Publicznej z dnia 13 maja 1947 r. o przyznaniu mocy dowodowej księgom, przeznaczonym do rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów, prowadzonym przez Polski Narodowy Kościół Katolicki przyznano moc dowodową księgom prowadzonym do dnia 1 stycznia 1946 r. przez duchownych Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego na obszarach byłego wyznaniowego podziału zakresu właściwości urzędników stanu cywilnego, a przeznaczonym do rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów osób należących faktycznie do Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego, formalnie jednak należących do wyznań uznanych. Przyznanie wymienionym księgom mocy dowodowej nie odnosiło się do treści zawartej w tych księgach a dotyczącej przynależności wyznaniowej (§ 1). Jednocześnie powyższe rozwiązania nie miały zastosowania do wpisów w tych księgach, dotyczących urodzeń, małżeństw i zgonów, o ile fakty te zostały już zarejestrowane w księgach stanu cywilnego (§ 2).

Na podstawie art. XII ust. 2 dekretu z dnia 25 września 1945 r. – Przepisy wprowadzające prawo o aktach stanu cywilnego, osoby duchowne, które do dnia wejścia w życie prawa o aktach stanu cywilnego prowadziły dotychczasowe księgi stanu cywilnego (metrykalne), zachowują je nadal w swym posiadaniu. Jednakże w przypadku, gdy księga stanu cywilnego istnieje tylko w jednym egzemplarzu, przechowywanym przez osobę duchowną wymienioną w ust. (2), bądź z tej przyczyny, że na danym obszarze prawnym księgi stanu cywilnego (metrykalne) odnośnego wyznania były prowadzone bez wtóropisów, bądź też gdy księga wtóropisów uległa zniszczeniu, zaginęła lub została wywieziona wskutek działań wojennych lub wydarzeń związanych z wojną, Minister Administracji Publicznej mógł nakazać osobie duchownej przekazanie tej księgi na stałe urzędowi stanu cywilnego utworzonemu stosownie do prawa o aktach stanu cywilnego bądź w drodze zarządzenia indywidualnego, bądź też w drodze zarządzenia ogólnego, skierowanego do wszystkich osób duchownych, w których posiadaniu znajdują się dotychczasowe księgi stanu cywilnego (metrykalne) na danym obszarze prawnym lub jego części (art. XII ust. 3). Zatem zasadą było pozostawienie ksiąg metrykalnych odnotowujących zdarzenia

⁶⁸ Dz. U. poz. 203.

⁶⁹ Dz. U. poz. 204.

o charakterze religijnym, które miały znaczenie dla stanu cywilnego osoby fizycznej w wyznaniowych jednostkach organizacyjnych.

Zarządzeniem Ministra Administracji Publicznej z dnia 11 sierpnia 1949 r. o przekazaniu ksiąg metrykalnych urzędom stanu cywilnego⁷⁰ na osoby duchowne, w których posiadaniu znajdowały się księgi stanu cywilnego (metrykalne) za lata 1890–1945, istniejące tylko w jednym egzemplarzu bądź z tej przyczyny, że na danym obszarze prawnym księgi stanu cywilnego (metrykalne) odnośnego wyznania były prowadzone bez wtóropisów, bądź też że księga wtóropisów uległa zniszczeniu, zaginęła lub została wywieziona wskutek działań wojennych lub wydarzeń związanych z wojną, został nałożony obowiązek przekazania tej księgi właściwym urzędom stanu cywilnego w terminie do dnia 30 września 1949 r. Na wniosek osoby duchownej urzędnik stanu cywilnego miał obowiązek umożliwić jej sporządzenie w lokalu urzędu stanu cywilnego odpisu przekazanych ksiąg. Należy zwrócić uwagę, że wtóropisy ksiąg, których pierwszy egzemplarz pozostawał w posiadaniu osób duchownych, zostały przekazane nowo utworzonym urzędom stanu cywilnego (art. XIII ust. 2 dekretu z dnia 25 września 1945 r. – Przepisy wprowadzające prawo o aktach stanu cywilnego).

Rozporządzenia Ministra Administracji Publicznej odpowiednio z dnia 13 maja 1947 r. o przyznaniu mocy dowodowej księgom, przeznaczonym do rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów, prowadzonym przez Polski Narodowy Kościół Katolicki oraz z dnia 13 maja 1947 r. o przyznaniu mocy dowodowej księgom, przeznaczonym do rejestracji urodzeń, małżeństw i zgonów, prowadzonym przez Polski Kościół Starokatolicki zostały uchylone art. 86 ust. 1 pkt 2 dekretu z dnia 8 czerwca 1955 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego z dniem 31 sierpnia 1955 r.⁷¹ Natomiast zarządzenie Ministra Administracji Publicznej z dnia 11 sierpnia 1949 r. o przekazaniu ksiąg metrykalnych urzędom stanu cywilnego zostało uchylone uchwałą Nr 211 Rady Ministrów z dnia 14 października 1976 r. w sprawie utraty mocy obowiązującej niektórych aktów prawnych ogłoszonych w Monitorze Polskim (załącznik 4 pkt 62)⁷².

Z treści analizowanych aktów normatywnych jednoznacznie wynika, że władze państwowe podjęły działania zmierzające do uporządkowania obszaru ewidencji ludności wraz z rejestracją stanu cywilnego i że wykorzystwały dostępne środki do realizacji zamierzonych działań. W księgach metrykalnych odnotowywano bowiem zdarzenia odzwierciedlające stan cywilny osoby fizycznej przy równoległym wprowadzaniu wpisów odnoszących się do zdarzeń z życia religijnego człowieka. Po przejęciu ksiąg metrykalnych stawały się one w istocie księgami stanu cywilnego, w których to już organy administracji państwowej dokonywały odpowiednich wpisów odnoszących się do stanu cywilnego. Jednocześnie wraz z przejęciem ksiąg metrykalnych organy administracji mogły w pełni korzystać z informacji o stanie cywilnym uwzględnionych w nich osób fizycznych. Przejęcie ksiąg metrykalnych przez organy administracji, które nastąpiło w warunkach powojennych, należy ocenić pozytywnie z punktu widzenia możliwości prowadzenia ewidencji ludności oraz rejestracji stanu cywilnego.

⁷⁰ M.P. poz. 756.

⁷¹ Dz. U. poz. 151.

⁷² M.P. poz. 179.

Zakończenie

Stan cywilny kształtuje życie osoby fizycznej, wpływa na jej funkcjonowanie w przestrzeni życia społecznego, gospodarczego oraz pozwala na efektywne korzystanie z praw i wolności. Bogate informacje zawarte w księgach parafialnych obrazują przebieg życia poszczególnych jednostek, jednakże z punktu widzenia stanu cywilnego istotne są wyłącznie te, które indywidualizują osobę fizyczną oraz bezpośrednio przekładają się na jej stan cywilny, stanowiąc podstawę sporządzenia odpisu aktu cywilnego bądź zaświadczenia.

Działania podejmowane przez władze Kościoła Katolickiego na przestrzeni wieków zmierzały do wprowadzania rozwiązań w zakresie ewidencji ludności połączonych z rejestracją stanu cywilnego, co pozostawało w związku z życiem religijnym osób fizycznych.

Czas niemieckiej okupacji na ziemiach polskich niewątpliwie niekorzystnie wpłynął na czynności związane z rejestracją stanu cywilnego jednostki. Wydarzenia II wojny światowej wymusiły wprowadzenie rozwiązań prawnych w zakresie rejestracji stanu cywilnego oraz korzystanie z możliwości ustalenia stanu cywilnego jednostki na podstawie ewidencji prowadzonych przez podmioty inne niż organy administracji publicznej. Nałożenie na duchownych obowiązku przekazania nowo utworzonym urzędom stanu cywilnego ksiąg metrykalnych można traktować jako działanie zabezpieczające możliwość korzystania z uprawnień przez osobę fizyczną. Treść ksiąg metrykalnych, zawierająca informacje o stanie cywilnym osoby fizycznej, po przekazaniu urzędowi stanu cywilnego stawała się w istocie treścią ksiąg stanu cywilnego. Urzędnik urzędu stanu cywilnego miał możliwość wprowadzania dodatkowych adnotacji. Księgi metrykalne przekazane urzędowi stanu cywilnego stawały się podstawą do wydawania odpisów aktów stanu cywilnego, zaświadczeń o zamieszczonych lub niezamieszczonych w księgach stanu cywilnego danych dotyczących wskazanej osoby oraz zamieszczania przypisków. Jednocześnie należało traktować je w taki sposób jak księgi stanu cywilnego, również w zakresie ich archiwizacji.

Bibliografia

- Adamczyk, Jerzy. 2016. „Księgi parafialne w świetle obowiązujących przepisów”. *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 24(2): 167–184.
- Bączkiewicz, Franciszek. 1958. *Przepisy wydane przez księży biskupów polskich o prowadzeniu ksiąg parafialnych: ochrzczonych, bierzmowanych, małżeństw i zmarłych oraz księgi stanu dusz*. W: *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa. Dodatek*. T. 2. Opole: Wydawnictwo Diecezjalne Św. Krzyża w Opolu.
- Bodio, Joanna. 2023. „Uwagi o trybie postępowania o uzgodnienie płci”. *Gdańskie Studia Prawnicze* 1: 113–132.
- Dacewicz, Leonarda, Joanna Chomko, Robert Szymula. 2020. *Księgi metrykalne chrztów Kościoła rzymskokatolickiego Dekanatu Białostockiego z II połowy XIX wieku. Treść i struktura metryk. Alfabetyczne spisy imienne*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Dworzaczek, Włodzimierz. 1959. *Genealogia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Gołaczyński, Jacek. 2015. „Akta stanu cywilnego w prawie cywilnym i postępowaniu cywilnym”. *Prawo Mediów Elektronicznych* 1: 3–7.

- Gondorek, Kazimierz, Antonina Ustowska. 1991. *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz. Przepisy wykonawcze i związkowe*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze.
- Hrynicky, Wojciech M. 2016. „Organizacja rejestracji stanu cywilnego w Polsce w ujęciu historycznym”. *Ius Novum* 4: 358–374.
- Hochleitner, Janusz. 2002. „Sakrament chrztu w Warmii w potrydenckiej liturgii i zwyczajach”. *Studia Warmińskie* 39: 281–295.
- Jougan, Alojzy. 1958. *Słownik kościelny łacińsko-polski*. Poznań: Wydawnictwo Świętego Wojciecha.
- Knosala, Ernest. 2004. *Rozważania z teorii nauki administracji*. Tychy: Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych.
- Kotecki, Radosław. 2009. „Rejestracja metrykalna wiernych w świetle potrydenckiego ustawodawstwa Kościoła katolickiego. Szczególne uwzględnienie prawodawstwa diecezji chełmińskiej, gnieźnieńskiej, plockiej i wrocławskiej”. *Nasza Przeszość* 112: 135–179.
- Kotowicz, Bartosz, Angelika Kurzawa, Bartłomiej Opaliński. 2022. *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. LEX/el.
- Kracik, Jan. 1990. „Chrzest w staropolskiej kulturze duchowej”. *Nasza Przeszość* 74: 182–206.
- Krasowski, Krzysztof. 1988. *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*. Warszawa–Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Krukowski, Józef (red.). 2005. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*. T. 2. Poznań: Pallotinum.
- Kurpas, Józef. 1961. „Początki ksiąg metrykalnych”. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 1–2: 5–42.
- Łukasiewicz, Jakub, Rafał Łukasiewicz. 2021. *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Majer, Piotr. 2023. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*. Warszawa: Wolter Kluwer Polska.
- Marzoa, Angel, Jorge Miras, Rafael Rodríguez-Ocaña (red.). 2002. *Comentario exegético al Código de Derecho Canónico*. Pamplona.
- Moskal, Tomasz. 2005. „Historia ksiąg metrykalnych kościoła katolickiego na ziemiach polskich”. *Archiwariusz. Biuletyn Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu* 1: 53–83.
- Osajda, Konrad, Maciej Domański, Jerzy Stryk (red.). 2023. *Prawo o aktach stanu cywilnego. Komentarz*. Warszawa: C.H. Beck.
- Smyczyński, Tadeusz. 2014. *Prawo rodzinne i opiekuńcze*. Warszawa: C.H. Beck.
- Strzebinczyk, Jerzy Franciszek. 2013. *Prawo rodzinne*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Truszkowski, Bartosz Kamil. 2022. *Prawo o aktach stanu cywilnego w II Rzeczypospolitej. Jedno państwo, pięć reżimów prawnych*. Białystok. <http://hdl.handle.net/11320/15662> [dostęp: 2.03.2025].
- Wojewoda, Michał. 2014. „Kilka uwag o definicji stanu cywilnego w nowej ustawie Prawo o aktach stanu cywilnego”. *Metryka* 2: 17–37.

